

ศึกษาวิเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ An Analytical Study of The Tree of Enlightenment That Appears in Buddhavamsa Scripture

พระมหาสืบศักดิ์ โชติวโร (คล้ายสุวรรณ)^{1*}, พระราชเขมากร²

Phramaha Suebsak Jotivaro (Khiaysuwan)^{1*}, Phra Rajakhemakorn²

วิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹,

วิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย²

Phrae Buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University¹,

Phrae Buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University²

*Corresponding Author Email: makmykaikong@hotmail.com

(Received : Apr 16, 2025; Revised : Sep 9, 2025; Accepted : Sep 9, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาต้นไม้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ และ 3) เพื่อวิเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธวงศ์ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร ตำรา งานวิจัย และบทความทางวิชาการ สรุปผลการศึกษาดังนี้

1. คำว่า “ต้นไม้” ตรงกับคำบาลีว่า “รุกข” ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ (1) ต้นไม้ที่เกิดจากต้น (2) ต้นไม้ที่เกิดจากเมล็ด ในพืชสูตร ได้กล่าวถึงประเภทของพืช หรือต้นไม้ 6 ชนิด คือ 1) พืชทั้งหลาย 2) พืชเกิดแต่ราก 3) พืชเกิดแต่ลำต้น 4) พืชเกิดแต่ข้อ 5) พืชเกิดแต่ยอด และ 6) พืชเกิดแต่เมล็ด สำหรับต้นไม้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และมีความเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีทั้งหมด 22 ประเภท ประกอบไปด้วย 1) ต้นโพธิ์ 2) ต้นสาละ 3) ต้นไทร 4) ต้นจิก 5) ต้นเกด 6) ต้นทองหลาง 7) ต้นหว้า 8) ต้นประดู่ลาย 9) ต้นสีเสียด 10) ต้นสะเดา 11) ต้นตะเคียนทอง 12) ต้นมะม่วง 13) ต้นมะขามป้อม 14) ต้นส้ม 15) ต้นกุ่ม 16) ต้นไผ่ 17) ต้นฝ้าย 18) ต้นตาล 19) ต้นมะตูม 20) ต้นทองกวาว 21) ต้นจิว 22) ต้นสมอ

2. ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์นั้น มีทั้งหมด 17 ต้น คือ 1) ต้นเลียบ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระที่ปงกัรพุทธเจ้า 2) ต้นสาละกัลยาณี เป็นพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า 3) ต้นกาละหิง เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า 4) พระองค์ ได้แก่ พระมังคลพุทธเจ้า พระสมณพุทธเจ้า พระเรวตพุทธเจ้า พระโสณิตพุทธเจ้า 4) ต้นรูกฟ้าต้นไม้มที่ตรัสรู้ของพระอนิมทัสสิพุทธเจ้า 5) ต้นอ้อยช้างใหญ่ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของ พระปฐมพุทธเจ้า พระนารทพุทธเจ้า และ พระเวสสภูพุทธเจ้า 6) ต้นสนเป็นต้นไม้มที่ตรัสรู้ของ

พระปฐมพุทธเจ้า 7) ต้นสะเดาเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสุเมธพุทธเจ้า 8) ต้นไผ่ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสุชาตพุทธเจ้า 9) ต้นจำปา เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระอัทธสสิพุทธเจ้า 10) ต้นมะกล่ำ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระธัมมัทสสิพุทธเจ้า 11) ต้นกรรณิการ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสิดธตพุทธเจ้า 12) ต้นมะขามป้อม เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระปุสสพุทธเจ้า 13) ต้นแคฝอย เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระวิปัสสิพุทธเจ้า 14) ต้นกุ่มบก เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสิขิพุทธเจ้า 15) ต้นชีก เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระกฤษณพุทธเจ้า 16) ต้นไทรเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระกัสสปพุทธเจ้า และ 17) ต้นโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระโคตมพุทธเจ้า

3. การวิเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธวงศ์ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการวิเคราะห์ 8 ประเด็น ดังนี้ 1) ความสำคัญทางศาสนา คือ ต้นไม้ทั้ง 17 ประเภทเป็นจุดเริ่มต้นของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธวงศ์ เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงบรรลุธรรมและค้นพบ อริยสัจ 4 2) เป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ เป็นสัญลักษณ์ของการค้นพบความจริงหรือการตื่นรู้ 3) ความหมายเชิงสัญลักษณ์ เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของต้นไม้ในฐานะเป็นสถานที่ตรัสรู้และเป็นต้นไม้มงคลสำหรับชาวพุทธ 4) สัญลักษณ์ของความอดทนต่ออุปสรรคและมาร 5) ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติและ การสื่อสารกับธรรมชาติ เป็นการพิจารณาถึงบทบาทของต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในมิติที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ 6) สัญลักษณ์แห่งความสมบูรณ์ เป็นความสมบูรณ์ของปัญญาของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ เปรียบเสมือนเมล็ดและต้นไม้ที่เจริญงอกงามให้ร่มเงา 7) ผลกระทบต่อพุทธศาสนิกชน เป็นต้นไม้ที่มีผลกระทบทั้งในด้านจิตใจ ความเชื่อ ศาสนพิธี และวัฒนธรรม 8) ในเชิงปรัชญา คือ ต้นไม้เป็นเหมือนสิ่งที่สนับสนุนเกิดปัญญา เป็นครูแห่งการตรัสรู้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความเพียรพยายามและบรรลุธรรมสูงสุด

คำสำคัญ: ต้นไม้; ตรัสรู้; คัมภีร์พุทธวงศ์

Abstract

The purposes of this documentary research were: 1) to investigate the trees in Buddhism; 2) to study the Bodhi trees; and 3) to analyze the Bodhi trees in Buddhavaṃsa. This study draws upon primary sources, including the Tipitaka and the Commentaries, as well as secondary sources, such as documents, textbooks, research studies, and scholarly articles. The results were as follows:

1. The tree in Pali, Rukkha, is divided into 2 types: (1) those that grow from an existing tree and (2) those that grow from seed. In Pishita Sutta, six types of plants or trees are identified: 1) all plants, 2) plants that grow from roots, 3) plants that grow from stems, 4) plants that grow from nodes, 5) plants that grow from shoots, and 6) plants that grow from seeds. In Buddhism, 22 tree types are specifically associated with the life of the Buddha: 1) Bodhi tree, 2) sal tree, 3) banyan tree, 4) cornbeefwood, 5) milkey tree, 6) Indian coral tree,

7) black plum, 8) Burmese rosewood, 9) Catechu tree, 10) Siamese neem tree, 11) iron wood, 12) mango tree, 13) Indian gooseberry, 14) orange tree, 15) caper tree, 16) bamboo, 17) cotton plant, 18) sugar palm, 19) bael fruit, 20) bastard teak, 21) red cotton tree, and 22) chebulic myrobalan.

2. The 17 Bodhi trees in Buddhavaṃsa are as follows: 1) Chinese fig, Bodhi tree of Dīpaṅkara Buddha; 2) Cannonball tree, Bodhi tree of Koṇḍañña Buddha; 3) Alexandrian laurel tree, Bodhi tree of the 4 Buddhas: Maṅgala Buddha, Sumanā Buddha, Revata Buddha, and Sobhita Buddha; 4) Indian laurel tree, the Bodhi tree of Anomadassī Buddha; 5) Wodier tree, the Bodhi tree of Paduma Buddha, Nārada Buddha, and Vessabhū Buddha; 6) Pine tree, the Bodhi tree of Padumuttara Buddha; 7) Siamese neem tree, the Bodhi tree of Sumedha Buddha; 8) Bamboo tree, the Bodhi tree of Sujāta Buddha; 9) Champak, the Bodhi tree of Anomadassī Buddha; 10) Red sandalwood tree, the Bodhi tree of Dhammadassī Buddha; 11) Night-blooming jasmine, the Bodhi tree of Siddhattha Buddha; 12) Indian gooseberry, the Bodhi tree of Phussa Buddha; 13) Jacaranda tree, the Bodhi tree of Vipassī Buddha; 14) Caper tree, the Bodhi tree of Sikhī Buddha; 15) Indian walnut, the Bodhi tree of Kakusandha Buddha; 16) Banyan tree, the Bodhi tree of Kakusandha Buddha; and 17) Sacred fig tree, the Bodhi tree of Gautama Buddha.

3. To analyze the Bodhi trees in Buddhavaṃsa, the analysis is structured around eight key points. 1) Buddhist importance: according to the Buddhavaṃsa, 17 trees are recognized as the sites of the Buddha's enlightenment, as they hold significance as the place where the Buddha attained enlightenment and discovered the Four Noble Truths. 2) The Bodhi trees are recognized as symbols of enlightenment, the discovery of truth, and spiritual awakening. 3) Symbolic meaning: the Bodhi trees are recognized as symbols of Buddhism, reflecting the importance of trees in terms of places of the Buddha's enlightenment and auspicious trees of Buddhists. 4) Endurance: Bodhi trees are the symbol of endurance against obstacles and demons. 5) Bodhi trees represent the relationship between nature and communication with nature. This is a consideration of the Bodhi trees' roles in shaping a profound dynamic between man and nature. 6) Bodhi trees are the symbol of prosperity of the Buddha's enlightened wisdom, likened to a seed and a tree that grows and provides shade. 7) Impact on Buddhists: Bodhi trees positively impact their mental perspectives, beliefs, ceremonies, and cultures. 8) Philosophical aspects: Bodhi trees are regarded as a supporter of wisdom, a guide to enlightenment, and a symbol of perseverance, leading to the highest spiritual attainment.

Keywords: Tree; Enlightenment; Buddhavaṃsa

บทนำ

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยา ในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่าง ๆ ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมในการทำสมาธิสภาพธรรมชาติดและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะจากการศึกษาพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า คือ สวนลุมพินีวนอุทยานมีแมกไม้ที่ร่มรื่น (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2566: 45) เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวีเสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน บนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้งามตา ยิ่งนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบโตเด่นอยู่ท่ามกลางแมกไม้ทั้งมวล แล้วทรงรู้สึกประหลาดพระครรภ์ จึงประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้น และเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างราสารท 3 ถาด เพื่อให้แม่พระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกียสุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในพระราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจชีวิตหรือสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่นำไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐ และสาระแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขาเป็นเวลาถึง 45 พรรษา (ประเวศ อินทองปาน, 2562: 51) และทรงแสดงธรรมก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานใต้ต้นสาละคูในวาระสุดท้าย แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์พระบรมศาสดากับธรรมชาติเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องต้นไม้ ทั้งกาลประประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ตลอดจนถึงความเชื่อมโยงในขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมอินเดียที่มีการเคารพต้นไม้ เพราะเป็นที่สถิตของเทพยดาที่ให้คุณให้โทษนั้นเป็นความเชื่อที่สำคัญอย่างหนึ่ง แม้เมื่อเกิดศาสนาต่าง ๆ ขึ้นความเชื่อนี้ก็ได้สูญหายไป แต่มีการผสมผสานเข้ากับศาสนาใหม่อย่างลงตัว

จากการศึกษาของผู้วิจัยในเรื่องต้นไม้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์พุทธวงศ์ได้ปรากฏเรื่องราวต้นไม้แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในหลายภัทรกัปที่เคยอุบัติขึ้นมาในโลกก่อนสมเด็จพระโคตมพุทธเจ้ามาอุบัติพบว่า มีต้นไม้หลายชนิดที่เป็นต้นไม้แห่งการตรัสรู้ในแต่ละองค์ เช่น ต้นไม้ไผ่ ต้นสาละ ต้นไทรหรือต้นสาเกตุ เป็นต้น และต้นไม้เหล่านี้จะสังเกตว่า ทุกต้นล้วนมีความสัมพันธ์กับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ด้วย แต่เนื่องจากพระโคตมพุทธเจ้าเป็นองค์ปัจจุบันที่มาอุบัติขึ้นในโลกปัจจุบันนี้ และตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ จึงทำให้พุทธศาสนิกชนในพระพุทธศาสนายุคนี้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษสอดคล้องกับการวิจัยของ บุญรอด บุญเกิด ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง“ต้นโพธิ์ : ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้” ผลการศึกษาพบว่า ต้นโพธิ์ (Bodhi Tree) เป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นต้นไม้แห่ง

การตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภพที่นี้ พระองค์ก็นั่งบำเพ็ญเพียรได้ต้นไม้ จนได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเราเรียกต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งในวันตรัสรู้ “ต้นโพธิ์” ทุกวันนี้ผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานอกจากจะให้ความเคารพบูชาต่อต้นโพธิ์ต้นที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ยังให้ความสำคัญกับต้นโพธิ์ต้นอื่น ๆ อีกด้วย คือ จะไม่ตัด ไม่โค่นถ้าไม่จำเป็น (บุญรอด บุญเกิด, 2557: 21)

ด้วยเหตุผลที่ ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของต้นไม้แห่งการตรัสรู้ในคัมภีร์พุทธวงศ์ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างน่าอัศจรรย์ของพระโพธิสัตว์ที่มาอุบัติขึ้นในโลกนี้นั้น การมุ่งศึกษาระยะสำคัญเรื่องต้นไม้แห่งการตรัสรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ เป็นองค์ความรู้ที่จะสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ในเชิงวิชาการ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในความเป็นมา ความสำคัญ และการอนุรักษ์รักษาต้นไม้ที่เชื่อมโยงกับความเชื่อที่ถูกต้องเหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยศรัทธาคูปัญญาไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชน สังคม ประเทศชาติ และสืบอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาต้นไม้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์
3. เพื่อวิเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธวงศ์

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับคัมภีร์พุทธวงศ์

คัมภีร์พุทธวงศ์ คือ วงศ์ของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต 24 พระองค์ นับจากพระพุทธเจ้าพระนามว่า “ทีปังกร” จนถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่า “กัสสปะ” และพระประวัติของพระพุทธเจ้าของเราคือพระพุทธเจ้าพระนามว่า “โคตม” รวมเป็น 25 พระองค์ (ขุ. อ.ป. (ไทย) 33/1-2/553-555.)

สำหรับลำดับการแสดงเนื้อหาในคัมภีร์พุทธวงศ์ เนื้อหาของคัมภีร์พุทธวงศ์มี 1,459 คาถา แบ่งเป็น 3 ตอนใหญ่ 29 ตอนย่อย แต่อาจแบ่งตามสาระสำคัญเป็น 5 ตอนใหญ่ ดังนี้

1. รตนจกมนกัณฑ์

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอิทธิฤทธิ์เนรมิตที่จักรมหลายอย่างต่าง ๆ กัน ทรงเดินจงกรมด้วย แสดงธรรมด้วย เพื่อโปรดพระประยูรญาติผู้มีทิฐิมานะกล้า จนทุกพระองค์ยอมรับ จากนั้นจึงทรงแสดงพระประวัติของพระองค์ นับแต่เป็นพระโพธิสัตว์ชื่อสุเมธดาบส เริ่มบำเพ็ญบารมีผ่านพระพุทธเจ้ามา 24 พระองค์ จึงได้

ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 25 นี้ (ขุ. อป. (ไทย) 33/1-20/ 721-724.)

2. สุเมธกถา

ทรงแสดงถึงพระชาติที่เป็นสุเมธะ ชาวกรุงอมระ สละทรัพย์ออกผนวชเป็นดาบส บำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าหิมพานต์ จนบรรลุอิริยาบถ 5 สมาบัติ 8 ต่อมาได้ทอดตัวเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร พร้อมด้วยพระสงฆ์ชีนาสพ 400,000 องค์ เสด็จข้ามไป และพระทีปังกรพระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่าท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคดมในอนาคต จึงทรงเริ่มบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้ามาแต่ชาตินั้น และในการบำเพ็ญบารมีต่อจากนั้นมาก็ทรงได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ตามลำดับ

3. พุทธวงศ์

ว่าด้วยเรื่องของพระพุทธเจ้าถึง 25 พระองค์ ได้แก่

1. ทีปังกรพุทธวงศ์ ว่าด้วยประวัติของพระทีปังกรพุทธเจ้า
2. โกณฑัญญพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระโกณฑัญญพุทธเจ้า
3. มังคลพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระมังคลพุทธเจ้า
4. สุมณพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระสุมณพุทธเจ้า
5. เรวตพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระเรวตพุทธเจ้า
6. โสภิตพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระโสภิตพุทธเจ้า
7. อโนมทัสสีพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า
8. ปทุมพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระปทุมพุทธเจ้า
9. นารทพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระนารทพุทธเจ้า
10. ปทุมุตตรพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า
11. สุเมธพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระสุเมธพุทธเจ้า
12. สุชาตพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระสุชาตพุทธเจ้า
13. ปิยทัสสีพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระปิยทัสสีพุทธเจ้า
14. อตถทัสสีพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระอตถทัสสีพุทธเจ้า
15. ธัมมทัสสีพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า
16. สิทธีตถพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระสิทธัตถพุทธเจ้า
17. ดิสสพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระดิสสพุทธเจ้า
18. ปุสสพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระปุสสพุทธเจ้า
19. วิปัสสิพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระวิปัสสิพุทธเจ้า
20. สิขีพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระสิขีพุทธเจ้า
21. เวสสภูพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระเวสสภูพุทธเจ้า
22. กกุสันธพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระกกุสันธพุทธเจ้า
23. โภณาคมนพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระโภณาคมนพุทธเจ้า

24. กัสสปพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระกัสสปพุทธเจ้า

25. โคตมพุทธวงศ์ ว่าด้วยพระประวัติของพระโคตมพุทธเจ้า

4. พุทธปณณกัณท์

ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้ากล่าวถึงลำดับของกัปที่มีพระพุทธเจ้าและกัปที่ว่างพระพุทธเจ้าไว้โดยนับจากกัปที่ประมาณไม่ได้ ลงมาหากัปที่ประมาณได้โดยลำดับ สรุปได้ ดังนี้

กัปลำดับที่ 1 (นับจากภัทรกัปนี้ไปประมาณไม่ได้) มีพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ

- (1) พระตันหังกรพุทธเจ้า (2) พระเมธังกรพุทธเจ้า (3) พระสรณังกรพุทธเจ้า
- (4) พระทีปังกรพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 2 เป็นอंतरกัป คือ ว่างจากพระพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 3 มีพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว คือ พระโกณฑัญญพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 4 เป็นอंतरกัป

กัปลำดับที่ 5 มีพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ (1) พระมังคลพุทธเจ้า (2) พระสุนนพุทธเจ้า

- (3) พระเรวตพุทธเจ้า (4) พระโสภิตพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 6 เป็นอंतरกัป

กัปลำดับที่ 7 มีพระพุทธเจ้า 3 พระองค์ คือ (1) พระอนิมทัสสีพุทธเจ้า (2) พระปทุมพุทธเจ้า

- (3) พระนารทพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 8 เป็นอंतरกัป

กัปลำดับที่ 9 มีพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว คือ พระปทุมุตตรพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 10 เป็นอंतरกัป

กัปลำดับที่ 11 มีพระพุทธเจ้า 2 พระองค์ คือ (1) พระสุเมธพุทธเจ้า (2) พระสุชาตพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 12 มีพระพุทธเจ้า 3 พระองค์ คือ (1) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า (2) พระอัทธทัสสีพุทธ

- เจ้า (3) พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 13 (นับจากกัปนี้ไป 94 กัป หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากัปที่ 94) มีพระพุทธเจ้า

- พระองค์เดียว คือ พระสิทธัตถพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 14 (กัปที่ 92 นับจากกัปนี้) มีพระพุทธเจ้า 2 พระองค์ เรียกว่ามณฑกัป คือ

- (1) พระติสสพุทธเจ้า (2) พระปุสสพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 15 (กัปที่ 91 นับจากกัปนี้) มีพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว คือ พระวิปัสสีพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 16 (กัปที่ 3 นับจากกัปนี้) มีพระพุทธเจ้า 2 พระองค์ คือ (1) พระสิขีพุทธเจ้า

- (2) พระเวสสภูพุทธเจ้า

กัปลำดับที่ 17 กัปนี้มีพระพุทธเจ้า พระองค์ เรียกว่าภัทรกัป คือ (1) พระกกุสันธพุทธเจ้า

- (2) พระโกนาคมพุทธเจ้า (3) พระกัสสปพุทธเจ้า (4) พระโคตมพุทธเจ้า

- (5) พระเมตไตรยพุทธเจ้า ซึ่งจะอุบัติขึ้นในอนาคต

5. ธาตุภาษนียกถา

ว่าด้วยการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระโคตมพุทธเจ้า

กล่าวถึงเหตุการณ์หลังปรินิพพานว่า เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ กรุงกุสินารา ได้มีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของเมืองต่าง ๆ 8 เมือง คือ

1. กรุงราชคฤห์	2. กรุงเวสาลี
3. กรุงกบิลพัสดุ์	4. กรุงอัลลกะปัสะ
5. กรุงรามคาม	6. กรุงเวฏฐทีปกะ
7. กรุงปาวา	8. กรุงกุสินารา

แต่ละเมืองได้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนโทมพราหมณ์ได้นำท่อนานสำหรับแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุเป็นตุ้มพสุถูป นอกนั้นเป็นการกล่าวถึงพระเชี้ยวแก้ว พระทนต์ พระเกศ พระโลมา และพุทธบริวารต่าง ๆ ที่ไปอยู่ในที่ต่าง ๆ หลายแห่งด้วยกัน เช่น พระเชี้ยวแก้วเบื้องขวาอยู่ในพรหมโลก พระเชี้ยวแก้วเบื้องซ้ายอยู่บนเกาะสีหฬ เป็นต้น พระบรมสารีริกธาตุมี 3 ขนาดคือ ขนาดใหญ่เท่าเมล็ดถั่วเขียว ขนาดกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหัก และขนาดเล็กเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด จำนวนพระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่มี 5 ท่อนาน ขนาดกลางมี 5 ท่อนาน และขนาดเล็กมี 6 ท่อนาน สีของพระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่เหมือนทองคำ ขนาดกลางเหมือนแก้วมุกดา ขนาดเล็กเหมือนสีดอกมะลิ

สรุปได้ว่า คัมภีร์พุทธวงศ์นี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระประยูรญาติ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อเสด็จโปรดพระพุทธรูปเป็นครั้งแรก ทั้งนี้ตามคำทูลขอของท่านพระสารีบุตร และทรงประสงค์จะทำลายทิฐิมานะของพระประยูรญาติที่เห็นว่าพระองค์เป็นเพียงศากยะ ชั้นลูกหลาน จึงไม่แสดงความเคารพ จุดเน้นของพุทธวงศ์คือทรงเล่าพระประวัติการสั่งสมบารมีของพระองค์ เริ่มตั้งแต่เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบสเรื่อยมา โดยทรงเล่าพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต 24 พระองค์ที่เป็นบุญเขตของพระองค์ไว้ด้วย ดังที่ทรงสรุปไว้ในตอนท้ายของพุทธวงศ์นั้น ๆ ความจริงยังมีพระนามพระพุทธเจ้าอีก 3 พระองค์ ที่ปรากฏในพุทธปกิณณกัมม คือ (1) พระตันหันกรพุทธเจ้า (2) พระเมธังกรพุทธเจ้า (3) พระสรณังกรพุทธเจ้า ทั้ง 3 พระองค์นี้เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกับพระที่บังกรพระพุทธเจ้า แต่เพราะมิได้เป็นบุญเขตของพระองค์ จึงไม่ทรงเล่าพระประวัติไว้

2. แนวคิดเกี่ยวกับต้นไม้ในพระพุทธศาสนา

ความหมาย

คำว่า “ต้นไม้” ตรงกับคำบาลีว่า “รุกข” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556: 212) ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ (1) ต้นไม้ที่เกิดจากต้น (ขันธพีช) คือพืชที่ขยายพันธุ์โดยการตอนได้แก่ ต้นโพธิ์, ต้นไทร, ต้นติป्ली, ต้นมะเดื่อ, ต้นมะขวิด เป็นต้น (2) ต้นไม้ที่เกิดจากเมล็ด (พีชพีช) คือพืชที่ใช้เมล็ดเพาะได้แก่ มะม่วง, มะขาม, ต้นขนุน เป็นต้น

คำว่า“พืช”ตรงกับคำบาลีว่า “พีช” ตรงกับบาลีว่า “ภุตคาม” แบ่งเป็น 5 ประเภทได้แก่ พืชที่เกิดจากเหง้า,พืชที่เกิดจากต้น, พืชที่เกิดจากข้อ, พืชที่เกิดจากยอด, พืชที่เกิดจากเมล็ด

คำว่า“ป่าไม้” ตรงกับคำบาลีว่า “วน” หมายถึงกลุ่มของพืชต่าง ๆ

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของต้นไม้ไว้ว่า “ต้นไม้ หมายถึงคำที่ใช้เรียกพืชทั่วไปโดยปกติชนิดมีลำต้นใช้ในความหมายที่แคบกว่าคำว่า “ต้นหมายถึงพืชชนิดที่มีลำต้นใหญ่ มีกิ่งแยกออกไป” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 423)

ซึ่งคำว่า “รุกข” หรือ “พฤกษะ” ในภาษาสันสกฤต “พีช” (ขุ.ป. (ไทย) 31/458-459/235) “ภุตคาม” และ“วน” (วิมหา. (ไทย) 2/91/278.) รวมความแล้ว ต้นไม้ก็คือพืช จำนวนต้นไม้หรือพืชจำนวนมากรวมกันขยายวงกว้างขนาดใหญ่ออกไปกลายเป็นป่าไม้ในที่สุด แต่ในงานวิจัยนี้มุ่งหมายเอาเฉพาะ “ต้นไม้” ในความหมายของคำว่า “รุกข”เท่านั้น

โดยต้นไม้ทุกชนิดนั้นจัดว่าเป็นพืชหรือที่เรียกกันว่าพืชยืนต้น แต่พืชบางชนิดอาจไม่จัดว่าเป็นต้นไม้ได้ เช่น พืชเถาขนาดเล็ก หญ้า สาหร่ายต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อนึกถึงต้นไม้คนส่วนใหญ่ต่างต้องนึกถึงไม้ยืนต้น (พืช) ที่มีขนาดใหญ่และบางชนิดมีอายุยาวนานเมื่อเปรียบเทียบกับพืชในประเภทอื่น ๆ บางสายพันธุ์มีความสูงใหญ่มาก ต้นไม้จำนวนมากก็จะก่อให้เกิดเป็นป่าไม้ธรรมชาติ และมีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ (Ecosystem) มีความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity)

ทั้งนี้ ไม่ว่าต้นไม้จะอยู่ความหมายของคำใดก็ตาม ล้วนมีความสำคัญ มีความหมายและมีความสัมพันธ์ต่อมนุษย์ทั้งสิ้นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงคือเป็นที่มาของปัจจัย 4 (อาหารผ้า บ้าน และยารักษา) โดยอ้อมคือให้อากาศ ความชุ่มชื้นสุนทรียภาพความสวยงาม ร่มเงา เป็นต้น

3. ประเภทของต้นไม้ในพระพุทธศาสนา

ในพืชสูตร ได้กล่าวถึงประเภทของพืช หรือต้นไม้ 6 ชนิด (ส.ข. (ไทย) 17 /221/256.) ดังต่อไปนี้

1. พืชชาตานิ ได้แก่ พืชทั้งหลาย
2. มूलพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ราก มีวุ้นน้ำ วุ้นเปราะ ขมิ้น ขิง เป็นต้น
3. ขนฺธพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ลำต้น มีต้นโพธิ์ ต้นไทร เป็นต้น
4. ผลุพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ข้อ มีอ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ เป็นต้น
5. อคฺคพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ยอด มีผักบุ้ง แมงลัก เป็นต้น
6. พีชพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่เมล็ด คือปฐพัตถณชาติมีสาละและข้าวเจ้า เป็นต้น และอปรณณชาติมีถั่วเขียวและถั่วราชมาส เป็นต้น

ทั้งนี้ ลักษณะของไม้แต่ละชนิดที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นส่วนใหญ่เป็นไม้ที่ยืนต้นและมีขนาดใหญ่หรือที่เรียกกันว่า “ภุตคาม”ได้แยกไว้ตามประเภทและลักษณะของลำต้นของไม้นั้น ๆ เช่น ต้นไม้ใหญ่หรือไม้ยืนต้น

ไม้ใหญ่หรือไม้ยืนต้น ไม้ประเภทนี้มีลำต้นเป็นไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่มีลำต้นหลักตั้งตรง ต้นเดี่ยวแล้วจึงแตกกิ่งก้านบริเวณยอดโตเต็มที่สูงเกิน 5 เมตร มีอายุยืนยาวหลายปี เช่น ต้นโพธิ์ ต้นสาละ ต้นอชปาลนิโครธ

ต้นจิกหรือต้นมูจลินท์ ต้นเกดหรือต้นราชายตนะ ต้นหว่า ต้นประดู่ลาย ต้นสีเสียด ต้นสะเดา ต้นตะเคียนทอง ต้นมะม่วง ต้นมะขามป้อม ต้นเกด ต้นมะม่วง ต้นกระทุ่มบก ต้นแคฝอย เป็นต้น (ข.อ. (ไทย) 30/44/124.)

ไม้พุ่ม

ไม้พุ่มลำต้นมีเนื้อไม้แข็งแต่ขนาดเล็กกว่าไม้ยืนต้นและมีกิ่งก้านสาขาแยกไปมากบริเวณใกล้โคนต้น มีลักษณะเป็นพุ่มสูงไม่เกิน 5 เมตร มีอายุหลายปี ได้แก่ ต้นกรรณิการ์ ต้นไผ่ต้นกระทิง ต้นกระเบา ต้นกัลปพฤกษ์ ต้นกุ่มบก เป็นต้น (ข.จ. (ไทย) 30/144/224.)

ต้นไม้ประจำสวรรค์

ต้นไม้ประจำสวรรค์ คือ ปาริฉัตต์หรือต้นทองหลาง ซึ่งเป็นชื่อต้นไม้ประจำสวรรค์ชั้นที่ 2 คือ ชั้นดาวดึงส์ อยู่ในสวนนันทวัน ของพระอินทร์หรือท้าวสักกะจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในพรรษาที่ 7 ภายหลังตรัสรู้พระพุทธเจ้าทรงเสด็จประทับภายใต้ร่มไม้ปาริฉัตต์ (หรือปาริฉัตร, ปาริชาติ) ณ ดาวดึงส์เทวโลก ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดาตลอดสามเดือน พระพุทธมารดาได้ทรงบรรลุพระโสดาปัตติผล

สรุปได้ว่า ต้นไม้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และในฐานะสัญลักษณ์ทางธรรม ตั้งแต่การประสูติของพระพุทธเจ้า เหตุการณ์สำคัญก็เกิดขึ้นภายใต้ร่มไม้สาละ ณ สวนลุมพินี ต้นไม้จึงเป็นเสมือนสักขีพยานของการก้าวแรกในพระชนมชีพ ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหตุการณ์สำคัญนั้นก็เกิดขึ้นใต้ร่มเงาของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา ต้นโพธิ์จึงกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้และปัญญาอันยิ่งใหญ่ แม้กระทั่งเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน เหตุการณ์ก็มีได้เกิดขึ้นในสถานที่โอ่อ่าหรือวิจิตรใด ๆ แต่กลับเป็นใต้ร่มไม้สาละคู่ที่กุสินารา แสดงให้เห็นว่า ต้นไม้ได้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์สำคัญทั้งสามช่วงชีวิตของพระพุทธเจ้า คือ ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน นอกจากนี้ ต้นไม้ยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์และการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์สมัยพุทธกาลมักปฏิบัติธรรมและจำพรรษาในป่า ใช้ร่มไม้เป็นที่พักอาศัยและเจริญสมาธิ ต้นไม้จึงเป็นตัวแทนแห่งความสงบร่มเย็น และความเรียบง่ายตามวิถีธรรมชาติที่เกื้อกูลต่อการบำเพ็ญเพียร ดังนั้น จะเห็นได้ว่าต้นไม้ไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบของธรรมชาติ แต่ยังเป็นสิ่งที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทั้งในฐานะสักขีพยานแห่งเหตุการณ์สำคัญ สัญลักษณ์ของปัญญาและความสงบ ตลอดจนเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ปฏิบัติธรรมดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายและกลมกลืนกับธรรมชาติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์” เป็น การศึกษาวิจัยภาคเอกสาร (Documentary Research) จากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยดังนี้

(1) ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และ เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์

(2) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาตามวัตถุประสงค์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย “ศึกษาวิเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์” นักวิจัยจึงนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า คำว่า “ต้นไม้” ตรงกับคำบาลีว่า “รุกข” ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ (1) ต้นไม้ที่เกิดจากต้น (ขันธพีช) คือพืชที่ขยายพันธุ์โดยวิธีการตอนได้แก่ ต้นโพธิ์, ต้นไทร, ต้นคิปลี, ต้นมะเดื่อ, ต้นมะขวิด เป็นต้น (2) ต้นไม้ที่เกิดจากเมล็ด (พีชพีช) คือพืชที่ใช้เมล็ดเพาะได้แก่ มะม่วง, มะขาม, ต้นขนุน เป็นต้น ในพืชสูตร ได้กล่าวถึงประเภทของพืช หรือต้นไม้ 6 ชนิด คือ 1. พืชชาตานิ ได้แก่ พืชทั้งหลาย 2. มूलพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ราก มีवान้ำ วานเปราะ ขมิ้น ขิง เป็นต้น 3. ขนธพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ลำต้น มีต้นโพธิ์ ต้นไทร เป็นต้น 4. ผลพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ข้อ มีอ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ เป็นต้น 5. อคคพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่ยอด มีฝักบัว แมงลัก และ 6. พืชพีช ได้แก่ พืชเกิดแต่เมล็ด คือปฐพัตถชาตมีสาธิตและข้าวเจ้า เป็นต้น สำหรับต้นไม้ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และมีความเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีทั้งหมด 21 ประเภท ประกอบไปด้วย 1) ต้นโพธิ์ 2) ต้นสาละ 3) ต้นไทรหรือต้นนิโครธ 4) ต้นจิก หรือ มุจจลินทร์ 5) ต้นเกตุ หรือราชายตนะ 6) ต้นทองกลาง หรือปาริฉัตต 7) ต้นหว้า หรือชมพู 8) ต้นประดู่ลาย ต้นอสนะ 9) ต้นสีเสียด หรือ ขทิล 10) ต้นสะเดา หรือ ต้นนิมพะ 11) ต้นตะเคียนทอง หรือ ขทิล 12) ต้นมะม่วง หรือ อมโพ 13) ต้นมะขามป้อม หรือ ต้นอำมณฑะ 14) ต้นส้ม หรือ เอราวัต 15) ต้นกุ่ม : ต้นกักกูระ 16) ต้นไผ่ หรือ ต้นมหาเวฬุ 17) ต้นฝ้าย หรือ กปุปาสี 18) ต้นตาล หรือ ลมฺภู (ลัด-ฐิ) ตาโล หรือ วิเวทิกา 19) ต้นมะตูม หรือ มาลาร 20) ต้นทองกวาว หรือ ต้นกิงสุก และ 21) ต้นจิว หรือ สิมพลี

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ในคัมภีร์พุทธวงศ์ คือ วงศ์ของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยพระประวัติของพระพุทธเจ้า ในอดีต 24 พระองค์ นับจากพระพุทธเจ้าพระนามว่า “ทีปังกร” จนถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่า “กัสสปะ” และพระประวัติของพระพุทธเจ้าของเราคือพระพุทธเจ้าพระนามว่า “โคตม” รวมเป็น 25 พระองค์ สำหรับต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทั้ง 25 พระองค์นั้น มีทั้งหมด 17 ต้น คือ 1) ต้นเลียบ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระทีปังกรพุทธเจ้า 2) ต้นลาลกัลยาณี เป็นพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า 3) ต้นกาเกทิง เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ ได้แก่ พระมังคลพุทธเจ้า พระสุนนพุทธเจ้า พระเวตพุทธเจ้า พระโสภิตพุทธเจ้า 4) ต้นรูกฟ้า เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระอนิมทสสิพุทธเจ้า 5) ต้นอ้อยช้างใหญ่ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของ พระปทุมพุทธเจ้า พระนารทพุทธเจ้า และ พระเวสสภูพุทธเจ้า 6) ต้นสน เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระปทุมุตระพุทธเจ้า 7) ต้นสะเดา เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสุเมธพุทธเจ้า 8) ต้นไผ่ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสุชาตพุทธเจ้า 9) ต้นจำปา เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระอติทสสิพุทธเจ้า 10) ต้นมะกล่ำ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระธัมมทสสิพุทธเจ้า 11) ต้นกรรณิการ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสิทธัตถพุทธเจ้า 12) ต้นมะขามป้อม เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระปุสสพุทธเจ้า 13) ต้นแคฝอย เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระวิปัสสิพุทธเจ้า 14) ต้นกุ่มบก เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระสิขิพุทธเจ้า 15) ต้นชีก เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระกกุสันธพุทธเจ้า 16) ต้นไทรเป็น

ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระกัสสปพุทธเจ้า และ 17) ต้นโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระโคตมพุทธเจ้า

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผลการวิเคราะห์ทั้ง 8 ประเด็นเกี่ยวกับต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้าในคัมภีร์พุทธวงศ์ ได้แก่ 1) ความสำคัญทางศาสนา คือ ต้นไม้ทั้ง 17 ประเภท ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้าในคัมภีร์พุทธวงศ์ เป็นสถานที่ที่พระพุทธรเจ้าทรงบรรลุธรรมและค้นพบ อริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญในพุทธศาสนา การตรัสรู้ภายใต้ต้นไม้นี้กล่าวถึง จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระธรรมคำสอนที่ช่วยให้คนหลุดพ้นจากทุกข์ รวมถึงการเชื่อมโยงกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 2) เป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ เป็นสัญลักษณ์ของการค้นพบความจริงหรือการตื่นรู้ เป็นการเปรียบเทียบการบรรลุธรรมที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากความมุ่งมั่นในการกระทำที่แสดงออกทางกาย แต่เป็นการบรรลุผ่านความเข้าใจที่ลึกซึ้งทางใจที่ช่วยก่อให้เกิดการปลดปล่อยจากทุกข์ 3) ความหมายเชิงสัญลักษณ์ เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของต้นไม้ในฐานะเป็นสถานที่ตรัสรู้และเป็นต้นไม้มงคลสำหรับชาวพุทธ 4) สัญลักษณ์ของความอดทนต่ออุปสรรคและมาร เป็นการแสดงให้เห็นถึงความอดทนของต้นไม้และจิตใจพระพุทธรเจ้า ที่สามารถผจญมารทางด้านร่างกายและจิตใจได้ จนสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 5) ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติและ การสื่อสารกับธรรมชาติ เป็นการพิจารณาถึงบทบาทของต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้าในมิติที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการแสวงหาปัญญาและการตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้า 6) สัญลักษณ์แห่งความสมบูรณ์ เป็นความสมบูรณ์ของปัญญาของพระพุทธรเจ้าที่ตรัสรู้ เปรียบเสมือนเมล็ดและต้นไม้ที่เจริญงอกงามให้ร่มเงา 7) ผลกระทบต่อพุทธศาสนิกชน ทั้งในด้านจิตใจ ความเชื่อ ศาสนพิธี และวัฒนธรรม และ 8) ในเชิงปรัชญา คือ ต้นไม้เป็นเสมือนสิ่งที่สนับสนุนเกิดปัญญา เป็นครูแห่งการตรัสรู้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความเพียรพยายามและการปล่อยวาง

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยมาบูรณาการในหลักสูตรการศึกษาวชิราวุธศาสนา ศิลปะ และประวัติศาสตร์ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เพื่อปลูกฝังความเข้าใจเกี่ยวกับต้นไม้ที่ตรัสรู้ในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและปัญญา

2) หน่วยงานที่สนใจสามารถนำผลการวิจัยเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับความสำคัญของต้นไม้ทั้ง 17 ประเภท ทั้งในเชิงศาสนาและเชิงสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในชุมชน วัด และสถานศึกษา เพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางธรรมะและป่าชุมชน

3) นำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมทางศาสนา เรื่อง ต้นไม้ในพระพุทธศาสนา หรือ กิจกรรมบำรุงรักษาด้านไม้ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เรียนรู้และร่วมกันอนุรักษ์

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาประวัติความเป็นมาของต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ (ต้นศรีมหาโพธิ์) ในพุทธศาสนาอินเดีย และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ เช่น การขยายพันธุ์ การฟื้นฟู และการอนุรักษ์ต้นโพธิ์ในยุคต่าง ๆ
- 2) ควรมีการศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของ "ต้นโพธิ์" ในพระพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อมโยงกับการตรัสรู้ และบทบาทของธรรมชาติกับการบรรลุธรรม
- 3) ควรมีการศึกษาการบูรณาการการศึกษาวิเคราะห์ต้นไม้ตรัสรู้ในหลักสูตรพระพุทธศาสนาในโรงเรียน มหาวิทยาลัย และหลักสูตรนันทนาการขั้นตรี โท เอก

เอกสารอ้างอิง

- บุญรอด เกิดถึง. (2557). ต้นโพธิ์ : ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 22(39), 21-45.
- ประเวศ อินทองปาน. (2562). พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด.